

همایش ملی

جوادخان گنجه ای

مرزدار ایرانی قفقاز

۲۵ آذر ۱۳۸۶

موسسه مطالعات و پژوهش‌های تاریخی
Institute for Iranian Contemporary
Historical Studies

فهرست مطالب

- ۱.....مقدمه دبیر همایش / دکتر حسین احمدی
- ۳.....برنامه همایش
- خلاصه مقالات :
- ۴.....تبار و دودمان جوادخان زیاد اوغلی قاجار / محمد بهمنی قاجار
- ۱۲.....قلمرو خاندان زیاد اوغلی قاجار / علی پور صفر
- جواد خان گنجه ای به روایت منابع و مأخذ جمهوری آذربایجان /
- ۱۴.....مسعود عرفانیان
- ۱۶.....جواد خان گنجه ای در برابر روسها / دکتر رحیم رئیس نیا
- ۱۸.....فرزندان و بازماندگان جوادخان گنجه ای / محمدعلی بهمنی قاجار
- ۲۲.....قرباغ نامه ها؛ ایران گرائی جواد خان گنجه ای / دکتر حسین احمدی
- ۲۴.....اقدامات حوزه مطالعات سیاست خارجی از دیمه ۸۳ تا مرداد ۸۶

مقدمه

حسین احمدی*

با روی کار آمدن خاندان رومانف به ویژه از دوره سلطنت پتر کبیر همه عوامل ممکن برای توسعه طلبی ارضی روسیه فراهم شد. سقوط صفویه به وسیله افغانه غلزایی و ابدالی روس ها را در انجام رساندن امر مور نظر تحریص کرد. با به قدرت رسیدن تهماسب قلی خان و شکست سنگین عثمانی ها، خروج سریع صدهزار نیروهای روسی از استان های گیلان و مازندان طبق دو عهدنامه گنجه و رشت فراهم شد.

نادر با استفاده از نبوغ نظامی خویش، ایرانی قدرتمند و یکپارچه به وجود آورد اما جنگ های فرسایشی و طولانی مدت باعث نابودی اقتصاد ایران و حذف بسیاری از جوانان ایرانی شد که پس از مرگ نادر به نوعی گریبان جامعه را گرفت. فتور و ضعف سلسله زندیه، ایران را به سوی تجزیه شدن نزدیک ساخت.

گرچه آقا محمدخان با حکومت کوتاه خویش مجدداً مرزهای ایران را احیا کرد، اما کاترین امپراتریس روسیه نیز با اطلاع از حضور خان قاجار در قفقاز والرین زبوف را با شصت هزار سپاه مامور قفقاز نمود. آقا محمدخان نیز در دومین حضور خود در قفقاز ضمن تصرف قلعه شوشی، ابراهیم خلیل خان جوانشیر را به طرف جابولکان فراری داد. اما با گذشت یک ماه خان قاجار در قلعه شوشی به قتل رسید.

---

* دبیر همایش و مسئول حوزه سیاست خارجی موسسه مطالعات تاریخ معاصر ایران

همزمان با قتل آقا محمدخان قاجار، کاترین امپراتور روسیه نیز درگذشت. در نتیجه فرزند وی پل اول فرمان عقب نشینی سپاهیان روسی به فرماندهی زبوف را صادر کرد. پس از دو سال حکومت پل، موقعی که فرزند وی الکساندر اول به قدرت رسید ظاهراً همه چیز مهبای حضور روسها در قفقاز شد. سپاهیان روسی به فرماندهی سیسیانوف ضمن حضور در قفقاز، بعضی از خوانین ایرانی منطقه را با زر، زور و تزویر و با انعقاد عهدنامه های دو طرفه به سمت خود کشاندند. در این میان جوادخان گنجه ای در مقابل هجوم روس ها مقاومت کرد و جان خود و بعضی از افراد خانواده خود را در راه پاسداری از مرزهای ایران از دست داد.

حوزه مطالعات سیاست خارجی موسسه مطالعات سیاست خارجی در سال اتحاد ملی و انسجام اسلامی وظیفه خود می داند که با تحقیق و تعمق بیشتر درخصوص جوادخان گنجه ای و خاندان وی گامی کوچک در راستای پاسداری از اهداف ملی برداشته باشد.

برنامه
همایش ملی

((جواد خان گنجه ای ؛ مرزدار ایرانی قفقاز))

۱۳۸۶ آذر ۲۵

ساعت	موضوع سخنرانی	سخنران
۹-۹/۰۵	—	تلاوت آیاتی از قرآن کریم
۹/۰۵-۹/۱۵	گزارشی از چگونگی شکل گیری همایش	دکتر حسین احمدی دبیر همایش
۱۰/۲۵-۹/۱۵	جلسه اول	
—	رئیس جلسه	آقای دکتر موسی حقانی مدیر پژوهش موسسه مطالعات تاریخ معاصر ایران
۹/۱۵-۹/۳۵	تبار و پیشینه جواد خان گنجه ای	آقای محمد بهمنی قاجار پژوهشگر قفقاز
۹/۳۵-۹/۵۵	قلمرو خاندان زیاد اُغلی قاجار	آقای علی پور صفر پژوهشگر قفقاز
۹/۵۵-۱۰/۱۵	جواد گنجه ای در منابع جمهوری آذربایجان	آقای مسعود عرفانیان پژوهشگر تاریخ آذربایجان
۱۰/۲۵-۱۰/۱۵	—	پرسش و پاسخ
۱۰/۴۵-۱۰/۲۵	—	پذیرایی
۱۰/۴۵-۱۲	جلسه دوم	
—	رئیس جلسه	دکتر مرتضی صفاری مدیرکل کشورهای مشترک المنافع وزارت خارجه
۱۱/۰۵-۱۰/۴۵	نبرد جواد خان با روسها	آقای دکتر رحیم نیا پژوهشگر تاریخ آذربایجان
۱۱/۲۵-۱۱/۰۵	فرزندان و بازماندگان جواد خان گنجه ای	آقای محمدعلی بهمنی قاجار پژوهشگر قفقاز
۱۱/۴۵-۱۱/۲۵	قرباباغ نامه ها؛ ایران گرانی جوادخان گنجه ای	آقای دکتر حسین احمدی استاد دانشگاه
۱۱/۵۵-۱۱/۴۵	—	پرسش و پاسخ
۱۱/۵۵	—	نماز و ناهار

تبار و دودمان جوادخان زیاد اوغلی قاجار

محمد بهمنی قاجار*

جواد خان قاجار آخرین حکمران ایران در گنجه که در سال ۱۲۱۸ قمری در آغاز جنگ های ایران و روس و در جریان تهاجم سپاهیان روسیه تزاری به فرماندهی ژنرال سیسیانوف به گنجه کشته شد و با درگذشت او حاکمیت دولت ایران در گنجه نیز به پایان رسید، جوادخان آخرین فرد خاندان زیاداوغلی قاجار است که بیش از سیصد سال بر گنجه و قرا باغ فرمانروائی کردند و در واقع نماد حاکمیت ایران در قفقاز به شمار می رفتند، اجداد بزرگ جواد خان خضر بیگ قاری میش قاجار اولین فرد از خاندان زیاد اوغلی قاجار بود که در صحنه سیاسی ایران پدیدار گردید خضر بیگ نزدیک سال ۹۰۰ قمری از آناتولی و شام به همراه ایل قاجار به ایران آمده و در مسلک پیروان صفوی درآمد. امت بیگ فرزند خضر بیگ قاری میش نزدیک به سال ۹۰۷ قمری به حضور شاه اسماعیل رسید و لقب زیاد اوغلی گرفت، فرزند امت بیگ شاهوردی سلطان زیاد اوغلی جد جواد خان و جد خاندان سلطنتی قاجاریه بود که نامدارترین شخصیت در دودمان زیاد اوغلی است، شاه اسماعیل در تعلیم و پرورش، شاهوردی خان کوشش نمود، شاهوردی خان در عصر شاه طهماسب بیش از پیش نیرومند گردید و اولین کسی از خاندان زیاد اوغلی

---

*. پژوهشگر

قاجار بود که در سال ۹۶۱ قمری به فرمانروائی قرا باغ منصوب گردید و گنجه را کرسی نشین ایالت قرا باغ کرد. شاهوردی خان در جنگ های ایران با عثمانی و شورشیان لزگی و گرجی، هنرنمایی های جنگی فراوان از خود نشان داد. تمامی خاندان زیاد اوغلی تا زمان جواد خان از طرف دولت ایران در قرا باغ فرمانروایی کردند، از جمله معروف ترین حاکمان این خاندان رئیس خان فرزند شاهوردی خان بود که در زمان شاه طهماسب به حکومت استرآباد منصوب شد، یکی از پسران او حسین خان زیاد اوغلی جد خاندان سلطنتی قاجار بود که در سال ۱۰۰۷ قمری به امر شاه عباس از گنجه به استرآباد آمد و به حکومت آنجا منصوب شد. فرزند دیگر خلیل خان، محمدخان زیاد اوغلی قاجار بود که در سال ۹۹۶ قمری به بیگلر بیگی قرا باغ منصوب شد و تا سال ۱۰۲۴ ق که در جنگ با گرجیان کشته شد به فرمانروایی خود ادامه داد، پس از محمد خان به ترتیب سه تن از فرزندان او به نام های مرشد قلی خان، محمدقلی خان و مرتضی قلی خان به حکومت قرا باغ رسیدند، از دیگر مهره های نامدار خاندان زیاد اوغلی، اغورلوخان است که عده ای از تاریخ نگاران او را فرزند محمدعلی خان و برادرزاده مرتضی قلی خان می دانند، پس از اغورلوخان، کلبعلی خان زیاد اوغلی به حکومت رسید که دوران حکومت وی، همزمان با سقوط اصفهان به دست افغانها بود، پس از کلبعلی خان فرزند وی که او نیز اغورلوخان نام داشت. به فرمانروایی قرا باغ می رسد، اغورلوخان در نشست مغان با پادشاهی نادر و خلع صفویه مخالفت می کند. اما این موضوع مانع نشد تا پس از به شاهی رسیدن

نادر، وی با تمام توان خود به نادرشاه خدمت ننماید. اغورلوخان در جایگاه یکی از امیران لشکر نادرشاه در جنگ بالزگی ها در سال ۱۱۵۱ قمری کشته شد پس از اغورلوخان برادرش حسنعلی خان به حکومت رسید و پس از حسنعلی خان شاهوردی پدر جوادخان به مقام بیگلر بیگی قرا باغ رسید. جواد خان زیاد اوغلی قاجار از سال ۱۲۰۰ قمری حکومتی را که نزدیک به ۳۰۰ سال از پدران خود به ارث برده بود، در اختیار می گیرد و به فرمانروایی گنجه می رسد.

خوانین زیاد اوغلی قاجار که بر بیگلر بیگی قرا باغ به مرکزیت گنجه حکومت کردند.

- ۱ - شاهوردی سلطان زیاد اوغلی فرزند خلیل خان زیاد اوغلی قاجار فرزند شاهوردی سلطان
- ۲ - ابراهیم خان زیاد اوغلی قاجار فرزند شاهوردی سلطان
- ۳ - یوسف خلیفه زیاد اوغلی قاجار فرزند شاهوردی سلطان
- ۴ - محمدخان زیاد اوغلی قاجار فرزند خلیل خان
- ۵ - حسین خان فرزند خلیل خان
- ۶ - مرشد قلی خان زیاد اوغلی قاجار فرزند محمدخان
- ۷ - محمدقلی خان زیاد اوغلی قاجار فرزند محمدخان
- ۸ - مرتضی قلی خان زیاد اوغلی قاجار فرزند محمدخان
- ۹ - اقراغان خان فرزند مرتضی علی خان زیاد اوغلی قاجار
- ۱۰ - اغورلوخان زیاد اوغلی قاجار
- ۱۱ - کلبعلی خان زیاد اوغلی قاجار

- ۱۲ - غورلوخان زیاد اوغلی قاجار فرزند کبعلی خان
- ۱۳ - حسینعلی خان زیاد اوغلی قاجار فرزند کبعلی خان
- ۱۴ - شاهوردی خان زیاد اوغلی قاجار
- ۱۵ - محمدحسن خان
- ۱۶ - از سال ۱۱۹۸ تا ۱۱۹۷ گنجه در تصرف ابراهیم خان قرا باغی بود
- ۱۷ - حاج بگ
- ۱۸ - جوادخان زیاد اوغلی قاجار فرزند شاهوردی خان
- قارمش خضر، خضر بیگ قاجار- در حدود سال ۹۰۰ قمری از آناتولی و شامات به ایران آمده و در مسلک پیروان صفویه درآمد.
- امت بیگ زیاد اوغلی قاجار - فرزند قاری مش خضر، خضر بیگ، مقارن سال ۹۰۷ قمری به حضور شاه اسماعیل صفوی رسید و به لقب زیاد اوغلی نایل گردید.
- شاهوردی سلطان زیاد اوغلی فرزند امت بیگ در دوران فرمانروایی شاه اسماعیل (۹۳۰-۹۰۷) مورد توجه شاه واقع شد و در تعلیم و پرورش او کوشید، او در زمان شاه تهماسب به رتبه ایالت قرا باغ و بیگلر بیگی ایل و اویماقامت قاجار نائل آمد و از سال ۹۶۱ قمری که بیگلر بیگی قرا باغ به مرکزیت گنجه تاسیس شد، تا سال ۹۷۱ قمری که در گذشت حاکم آنجا بود، هنرنمایی های جنگی او در متن مقاله آمده است.
- خلیل خان زیاد اوغلی قاجار فرزند شاهوردی خان، در زمان بیگلر بیگی پدرش در گنجه به حکومت استرآباد منصوب گردید و در سال ۹۷۷ قمری در وقتی که از حکومت استرآباد، معزول شده بود، در نزاع با اسکندر بیگ افشار که درجه ایالت یافته بود کشته شد.

- ابراهیم خان زیاد اوغلی قاجار فرزند دیگر شاهوردی خان پس از فوت پدرش از سال ۹۷۱ قمری تا سال ۹۸۳ به مدت ۱۲ سال حکومت کرد.

- یوسف خلیفه زیاد اوغلی قاجار فرزند شاهوردی پس از فوت برادرش ابراهیم خان زیاد اوغلی قاجار به حکومت رسید و فقط تا سال ۹۸۴ حکومت قراباغ را داشت و همزمان با جلوس شاه اسماعیل دوم کشته شد و پس از آن در زمان حکومت شاه اسماعیل دوم (۹۸۴-۹۸۵) و زمان فرمانروائی برادرش، شاه سلطان محمد (۹۸۵-۹۸۵) حکومت قراباغ در اختیار زیاد اوغلی ها نبود. و در این مدت امام قلی خان قاجار در آنجا به مدت ده سال حاکم بود، با شروع شاهنشاهی شاه عباس مجدداً زیاد اوغلی ها به حکومت قراباغ بازگشتند.

- محمدخان زیاد اوغلی قاجار فرزند خلیل خان پس از جلوس شاه عباس در سال ۹۹۶ ق به بیگلر بیگی قراباغ منصوب شد و تا سال ۱۰۲۴ ق که در جنگ با گرجیان کشته شد در این سمت بود.

- حسین خان زیاد اوغلی قاجار فرزند خلیل خان، در سال ۱۰۱۴ ق از طرف شاه عباس رسماً به عنوان بیگلر بیگی قراباغ و پس از فتح قراباغ و گنجه در سال ۱۰۱۵ ق حکومت قراباغ مجدداً به محمدخان زیاد اوغلی قاجار تفویض شد.

- مرشد قلی خان فرزند محمدخان زیاد اوغلی پس از فوت پدرش به حکومت قراباغ می رسد و فقط چند سال حکومت می کند .

- محمدقلی خان فرزند دیگر محمد خان زیاد اوغلی ، پس از برادرش مرشد قلی خان به حکومت قراباغ می رسد، محمدعلی خان در سال ۱۳۰۷ ق ۱۶۲۸م عزل می گردد . ولی در زمان حکومت شاه صفی ق ۱۰۸۲-۱۰۳۸ در سال ۱۰۴۱ق مجدداً به بیگلر بیگی قراباغ منصوب می شود. طبق آنچه در کتاب نظام ایالات در دوره صفوی نوشته رهبرن در صفحه ۵۱ آمده، مشخص می گردد که حکومت محمدقلی خان تا پایان فرمانروائی شاه صفی (۱۰۵۲-۱۰۳۸)

در قراباغ ادامه داشته و پس از آغاز دولت شاه عباس دوم نیز مجدداً در بیگلر بیگی قراباغ حکومت داشته است حکومت محمدقلی خان حداکثر تا سال ۱۰۵۶ هجری قمری طول کشیده، زیرا در هنگامی که در چهارمین سال پادشاهی شاه عباس دوم (۱۰۷۷-۱۰۵۲) یعنی ۱۰۵۶ق، محمد معصوم ابن خواجگی اصفهان به عنوان وزیر مأمور قراباغ می گردد، مرتضی قلی خان حاکم قراباغ بوده است و بنابراین به نظر می رسد، مرتضی قلی خان در ۱۰۵۶ق به تازگی پس از مرگ قلی خان به حکومت منصوب شده باشد. محمد معصوم ابن خواجگی طبق آنچه در کتاب خلاصه السیر صفحه ۳۲۳ به تحریر آورده از بیماری و مرگ محمدقلی خان خبر داده و می نویسد: ((آخر الامر به جهت عرض مرضی که به وجود او فایز شده بود و به هیچ وجه علاج پذیر نبود دنیای فانی را وداع نمود، به دارالبقا شتافتند)) ن، ک به: محمد معصوم بیگ بن خواجگی اصفهانی، خلاصه السیر (تاریخ روزگار شاه صفوی) زیر نظر ایرج افشار انتشارات علمی، چاپ اول تابستان ۶۸ صفحات ۳۱۷ تا ۳۲۵ و مقدمه کتاب مذکور به قلم ایرج افشار.

- مرتضی قلی خان پسر محمدخان زیاد اوغلی پس از فوت محمدعلی خان برادر بزرگش در زمان حکومت شاه عباس دوم (۱۰۷۷-۱۰۵۲) از حدود سال ۱۰۵۶ق در قراباغ خود و پسرش حکومت داشتند.

- اقران خان پسر مرتضی قلی خان که تا به سال ۱۰۷۳ق در قراباغ حاکم بود.
- اغورلوخان زیاد اوغلی قاجار از توشقان بیگ ۱۰۷۳ق و در اواخر پادشاهی، شاه عباس دوم (۱۰۷۷-۱۰۵۲) به بیگلر بیگی قراباغ (به مرکزیت گنجه) منصوب گردید. در بعضی تواریخ از او به عنوان عموزاده مرتضی قلی خان یاد کرده اند و در بعضی نوشته ها اغورلوخان را پسر محمدقلی خان زیاد اوغلی و برادرزاده مرتضی قلی خان دانسته اند که در متن مقاله به این موارد اشاره شده است.

- کلبعلی خان زیاد اوغلی قاجار از سال ۱۱۰۶ ق در آغاز پادشاهی شاه سلطان حسین صفوی (۱۱۳۵-۱۱۰۵) به بیگلر بیگی قراباغ تعیین می گردد.

- اغورلوخان زیاد اوغلی قاجار فرزند کلبعلی خان در هنگام شاهنشاهی نادرشاه افشار و از سال ۱۱۴۸ ق به حکومت قراباغ تعیین می گردد، او در سال ۱۱۵۱ در جنگ با لزگیان کشته می شود.

- حسنعلی خان زیاد اوغلی قاجار فرزند دیگر کلبعلی خان ابتدا در سال ۱۱۳۸ ق به ایالت بردع تعیین می گردد و در سال ۱۱۵۱ ق بعد از کشته شدن برادرش اغورلوخان به مقام بیگلر بیگی قراباغ تعیین می گردد، او تا سال ۱۱۵۵ هجری و یا به روایتی تا ۱۱۵۶ ق حاکم گنجه بود و به قولی تا آخر حکومت نادرشاه افشار همچنان حاکم قراباغ بوده است.

- شاهوردی خان زیاد اوغلی قاجار از سال ۱۱۶۰ ق به حکومت گنجه رسید و به روایت بعضی تواریخ تا سال ۱۱۷۴ ق در حکومت گنجه و بیگلر بیگی قراباغ برقرار بود. البته در پاره ای از تواریخ تا حدود سال ۱۱۷۹ قمری از او به عنوان بیگلر بیگی قراباغ نام برده شده است که در متن مقاله به این موارد پرداخته شده است، به نظر می رسد شاهوردی خان فرزند اغورلوخان باشد، زیرا با توجه به اینکه جوادخان پسر شاهوردی خان اسم فرزند خود را اغورلوخان گذاشته، بنابراین با توجه همان دلیل نامگذاری نوادگان به اسم اجدادشان، جواد خان، نام پسرش را به اسم پدر بزرگش اغورلوخان گذاشته است.

- محمدحسن خان پس از شاهوردی خان به حکومت رسید، منابعی که پایان حکومت شاهوردی خان را ۱۱۷۴ ق نوشته اند، دوره حکومت محمدحسن خان را از سال ۱۱۷۴ تا ۱۱۷۵ نوشته اند و در بعضی تواریخ نیز آمده که پس از شاهوردی خان پسرش جواد خان به قدرت رسیده است.

- در سال ۱۱۹۵ تا ۱۱۹۷ گنجه در تحت اختیار ابراهیم خان جوانشیر بود.

- پس از تسلط مجدد خاندان زیاد اوغلی بر گنجه که در سال ۱۱۹۸ پیش آمد، حاجی بگ که نسبت او با حاکم پیشین مشخص نیست به حکومت رسید و تا سال ۱۲۰۰ حاکم گنجه بود.

- جوادخان زیاد اوغلی قاجار فرزند شاهوردی خان زیاد اوغلی قاجار که از سال ۱۲۰۰ قمری و در دوره شاهنشاهی آقا محمدخان قاجار و اوائل شاهنشاهی فتحعلی شاه قاجار تا سال ۱۲۱۸ قمری حکمران گنجه بود و در این سال درهنگام یورش سپاهیان روس به شهر گنجه و در آغاز جنگ اول ایران و روس، به همراه فرزند ارشدش حسینقلی خان کشته شد، فرزند دیگر او اغورلوخان پس از پیروزی سپاه ایران بر قوای روس در آغاز جنگ دوم ایران و روس و در پی باز پس گیری گنجه توسط لشکریان ایران، به فرمان شاهزاده عباس میرزا نایب السلطنه به عنوان حاکم گنجه تعیین شد، ولی او فقط چند ماه حاکم گنجه بود زیرا پس از شکست ایران از روسیه و عقد قرارداد ترکمانچای و تصرف مجدد گنجه به وسیله قوای روسیه تزاری، برای همیشه به حکومت زیاد اوغلی خان گنجه پایان داده شد.

قلمرو خاندان زیاد اوغلی قاجار

گنجه و قراباغ

علی پورصفر *

جمهوری آذربایجان تا پیش از جنگ های ایران و روسیه و انعقاد قراردادهای گلستان (۱۲۲۸ ق) و ترکمانچای (۱۲۴۳ ق)، در قلمرو کشور ایران قرار داشت و حکومت های موروثی نواحی مختلف آن نظیر لنکران، باکو، قراباغ، شماخی، شیروان، قبه و دربند، گنجه، نخجوان و حتی ملکان خمسه ارمنی نشین قراباغ، اتباع دولت ایران بودند.

این حکومت ها بطور عمده از دوران صفویه و افشاریه شکل گرفته و به رغم اینکه بعضی از آنان در دوران های فترت و یا ضعف دولت های حاکم بر ایران به وجود آمده بودند، پس از اینکه ثباتی در اوضاع و احوال کشور و دولت ایران فراهم آمد، اطاعت خود را از دولت حاکم بر ایران، ابراز می داشتند.

در این میان وضعیت حکومت موروثی ناحیه گنجه و خاندان حکومتگر زیاد اوغلی قاجار - یعنی حکام گنجه و قراباغ - از سایر حکومت های محلی آن سامان تمایز داشت و تقریباً می توان گفت که قدیمی ترین حکومت موروثی محلی آن سامان به شمار می رفت.

خاندان زیاد اوغلی، از بزرگان طایفه قاجار گنجه و قراباغ، از سال های سلطنت شاه اسماعیل اول، حکومت گنجه و قراباغ را به دست گرفت و

---

* پژوهشگر قفقاز

تا سال ۱۲۱۸ ق، قریب ۳۰۰ سال دوام آورد. در این مدت طولانی، دامنه متصرفات آن خاندان، چند بار دستخوش تغییر شد و قلمرو آن حکومت علاوه بر گنجه و قراباغ، بخشهایی از خاک گرجستان را نیز در اختیار داشت و در هنگام ضعف و فتور و یا دخالت حکومت مرکزی در سامان دادن قلمرو حکومت های محلی، متصرفات آن محدود به ناحیه گنجه بود.

بزرگترین تغییرات در قلمرو این خاندان، در عهد نادر شاه افشار و پس از آن صورت گرفت. نادرشاه برای کاهش نفوذ و اقتدار این خاندان و تسری قدرت خود در مناطق متعلق به این خاندان و تقویت قدرت و نفوذ قبای محلی آنان، قلمرو آنان را به ناحیه گنجه محدود کرد و قراباغ را از حکومت خاندان زیاد اوغلی جدا نمود. انتزاع قراباغ سبب اعتبار بیشتر ملکان خمسه ارمنی نشین قراباغ گردید و خاندان های حکومتگر موروثی آن به آخرین پایگاههای نفوذ و قدرت سیاسی ارمنی ها تبدیل شدند. این ملکان تا پیش از تشکیل جمهوری ارمنستان در دوره شوروی، تنها دولت های ارمنی بوند که در فاصله میان انقراض دولت ارمنی ها کلیکیه و تشکیل دولت ارمنستان شوروی، وجود داشتند.

تغییراتی را که نادرشاه در قلمرو حکومت موروثی گنجه و قراباغ به وجود آورده بود، پس از قتل او برقرار ماند و از طریق تشکیل حکومت محلی قراباغ توسط پناه خان جوانشیر، تثبیت شد. در این دوره حکومت موروثی خاندان زیاد اوغلی منحصر به ناحیه گنجه گردید و تا سال ۱۲۱۸ ق که آن حکومت توسط ارتش روسیه برافتاد، بر همان حال باقی ماند.

جواد خان گنجه ای به روایت منابع و مآخذ جمهوری آذربایجان

مسعود عرفانیان *

قفقاز مرکزی و جنوبی همواره جزئی از سرزمین های ایران بود که در دوران آقا محمدخان قاجار، دولت روسیه تزاری در راستای همان سیاست دیرینه خود به منظور گسترش مرزهای خود از جنوب و دسترسی به آب های آزاد، اولین گام های خود را جهت اجرای مقاصد این دولت برداشت و تجاوزات خود به مناطقی از قفقاز را آغاز نمود که چندین سال بعد زمینه پیکارهای ایران و روسیه را به وجود آورد. آقا محمدخان قاجار در برابر تجاوز روس ها واکنش نشان داد و سپاه ایران را راهی قفقاز نمود و سرانجام تفلیس را به تصرف در آورد.

از سوی دیگر مردمان ولایت گنجه، شیروان، باکو، تالش و ... که مسلمان بودند، تابعیت دولت مسلمان ایران را بر تبعیت از دولت غیر مسلمان روسیه تزاری ترجیح می دادند. مرگ آقا محمدخان قاجار در سال ۱۲۱۱ق که به عزم سرکوب ابراهیم خلیل خان به آن سامان رفته بود، برنامه های او را نیمه کاره گذاشت.

---

*. پژوهشگر قفقاز

اما در این میان ماجرای تسخیر گنجه از سوی روس ها و جنگ میان آنان با جوادخان زیاد اوغلی، داستان دیگری است که روس ها را گامی به اهداف درازمدت آنان نزدیک کرد. جوادخان که از طرفداران دولت ایران بود، به هنگام تهاجم روس ها از ایرانیان یاری خواست.

جوادخان که در عین خشونت سرداری بی باک و دلیر بود، با سربازان زیر فرمان خود به جنگ با روسها پرداخت. سردار روس سسیانوف که از دست یافتن به شهر نا امید گردیده بود، با پیشنهادهای مختلف می خواست او را به تسلیم وا دارد که موفقیتی به دست نیاورد. در این میان یکی از نزدیکان جوادخان به نام نصیب بیگ شمس الدین لو به یاری تعدادی از ارامنی ها راه بر سپاه روس گشودند و پس از ساعت ها پیکار جانانه میان روسیان و سپاهیان جوادخان، او و پسرش پس از نبردی مردانه کشته شدند و گنجه به دست سسیانوف افتاد و او به ویران نمودن شهر و کشتار اهالی آنجا پرداخت.

شرح ماجرای جواد خان و پیکار او با روس ها در منابع و مآخذ جمهوری آذربایجان به گونه ای دیگر تصویر شده و از او به عنوان یک آذربایجانی که در دفاع از تمامیت ارضی آذربایجان به شهادت رسیده، نام برده شده است. مورخان و نویسندگان جمهوری آذربایجان با تحریف واقعیات و چشم بستن بر روی انبوهی از حقایق تاریخی، به این رویدادها جنبه ضد ایرانی بخشیده و آن را با آب و تاب بسیار برجسته کرده اند.

جواد خان گنجه ای در برابر روسها

دکتر رحیم رئیس نیا*

با سپرده شدن زمام حاکمیت امپراتوری روسیه به الکساندر اول در ۱۸۰۱ م و ترسیم و اعلام خطوط عمده سیاست استیلاگرانه تزاری، از جمله اعلام الحاق پادشاهی متحد کارتلی - کاختی (گرجستان)، که از حدود بیست سال پیش داوطلبانه تحت حمایت حکومت تزاری در آمده بود، به قلمرو روسیه و به ویژه با انتصاب ژنرال سیسیانوف به فرماندهی کل قفقاز در ربیع الثانی ۱۲۱۶ / سپتامبر ۱۸۰۲، مناسبات روسیه و خان های قفقاز جنوبی، بنابراین ایران وارد مرحله جدیدی شد که با جنگ های ایران و روسیه ادامه یافت و به انعقاد معاهده ترکمانچای در شعبان ۱۲۴۳ / فوریه ۱۸۲۸ منجر گردید.

سیسیانوف به پیروی از همان سیاست، پس از استقرار در تفلیس، در صدد احیای نفوذ روسیه، که با فراخوانده شدن نیروهای اشغالگر روسی از قفقاز جنوبی به دنبال مرگ کاترین دوم و نشستن پاول اول به جای وی در ۱۷۹۶ م، نیمه تمام مانده بود، و توسعه و تشدید آن برآمد. نیروهای تحت فرمان سیسیانوف، در پیشروی در جهت شرق، قلعه گنجه، مرکز خان نشین گنجه و محل استقرار جواد خان زیاد اوغلی قاجار را که از موقعیت استراتژیکی ممتازی برخوردار بوده در سر راه خود داشتند. پس از

---

* پژوهشگر ارشد قفقاز

مکاتباتی بین خان و فرمانده روسی، خان از تسلیم شدن به دستورات فرمانده و قبول تابعیت روسیه سرباز زد و کار به جنگ کشید. جنگی خونین و نابرابر که به کشتار مدافعان قلعه و کشته شدن شخص جوادخان و پسرش منجر شد.

فرزندان و بازماندگان جواد خان گنجه ای

محمدعلی بهمنی قاجار*

کشته شدن جوادخان زیاداوغلی قاجار به دست نیروهای روسی در شوال ۱۲۱۸ اگر چه به فرمانروائی سیصد ساله خاندان زیاد اوغلی در گنجه پایان داد، اما این خاندان به ویژه فرزندان جواد خان همچنان در معادلات سیاسی قفقاز تأثیر گذار بودند، این نوشتار در سه بند به بررسی گذرای فعالیت های فرزندان و بازماندگان جوادخان می پردازد:

الف - فرزندان جوادخان در جنگ های ایران و روس در هنگام نبرد جواد خان با ژنرال سیسیانوف به همراه جواد خان فرزند او حسینقلی خان نیز کشته می شود، اما پس از این نبرد، بنا به آنچه که ((عباس میرزا نایب السلطنه ولیعهد)) در نامه اش به ناپلئون بناپارت، می نگارد، فرزندان جوادخان به دو گروه تقسیم می گردند، عده ای از آنها توسط نیروهای روس دستگیر شده و به روسیه تبعید می شوند برخی هم به ایران پناه می آورند، از جمله آنها می توان به اغورلوخان و علی قلی آقا اشاره کرد، عباس میرزا بنا بر سیاستی که در استفاده قدرت های محلی در جنگ با روسیه داشت، در دوره دوم جنگ های ایران و روسیه از همکاری اغورلوخان و علی قلی آقا بهره می جوید، اغورلوخان از طرف عباس میرزا به حکومت گنجه منصوب گردیده و برای آزاد سازی گنجه به

---

*. پژوهشگر تاریخ.

سوی این دیار می شتابد. به دنبال نزدیک شدن اغورلوخان به گنجه مردم و قبایل گنجه علیه نیروهای روسی مستقر در گنجه شورش کرده و بدین ترتیب در سال ۱۲۴۱ قمری گنجه آزاد شده و اغورلوخان بر مسند فرمانروایی پدری خود مستقر می گردد.

در همان زمان علی قلی آقا برادر اغورلوخان نیز به فرمان عباس میرزا به نزد ایلات قاجار، آیرملو، قزاق و شمس الدین لو که بین ایروان و گنجه ساکن بودند می رود. تا این ایلات را بر ضد روسیه تحریک نماید که علی قلی خان هم در این کار موفق می شود، ولی با وجود توفیق های ((اغورلوخان)) و ((علی قلی آقا)) در نبرد با روس ها، به دلیل شکست عمومی ایران از روسیه، ((اغورلوخان و علی قلی آقا)) نیز موفق به حفظ گنجه نمی گردند و بار دیگر، این شهر به تصرف روسیه در می آید.

ب - بازماندگان جواد خان در عصر تزاری و جمهوری اول آذربایجان نوادگان جواد خان در عصر تزاری نیز علایق خود را به ایران حفظ کرده و به ویژه مناسباتی دوستانه با عموزادگان خود یعنی شاهزادگان قاجار همچون فرهاد میرزا و بهمن میرزا داشتند، در این میان بین ابوالفتح آقا نواده جوادخان و شاهزاده خانم آذر همایون، فرزند بهمن میرزا که در واقع نواده ((عباس میرزا ولیعهد)) به شمار می رفت، پیوند زناشویی منعقد می گردد، از این وصلت سه پسر به وجود می آید. که دو تن آنها از شخصیت های سیاسی مشهور می گردند. یکی از آنها، اسماعیل خان از آزادی خواهان و فعالان سیاسی ضد تزار بوده و با آنکه به نمایندگی مجلس دوما نیز انتخاب می گردد از کرسی نمایندگی خود در جهت

مبارزه با تزار بهره می جوید، و در این راه تا آنجا پیش می رود که به وسیله دولت روسیه تزاری دستگیر گردیده و برای مدتی به زندان می افتد. اسماعیل خان پس از تشکیل اولین جمهوری آذربایجان در جهت نزدیکی میان جمهوری آذربایجان قفقاز و ایران فعالیت می نماید، وی به سفارت این جمهوری در ایران انتخاب شده و با دولت ایران جهت بازگشایی مدرسه های فارسی زبان در جمهوری آذربایجان همراهی می نماید. جدای از اسماعیل خان، برادر او، عادل خان نیز شخصیت بسیار مهم و تأثیر گذاری بود که فعالیت هایش در بندی مستقل مورد مطالعه قرار می گیرد.

ج - عادل خان زیادخان اف آخرین سیاستمدار از خاندان زیاد اوغلی؛ عادل خان یکی دیگر از فرزندان ابوالفتح خان و از برادران و هم رزمان اسماعیل خان بود. وی از طرف پدر نواده جوادخان و از سوی مادر نواده شاهزاده بهمن میرزا فرزند ((عباس میرزا ولیعهد)) بود، عادل خان از اواسط دهه ۱۹۰۰ به فعالیت های سیاسی وارد می شود، وی کارشناس حقوق از دانشگاه مسکو بود و همچون برادرش اسماعیل خان مبارزی ضد حکومت تزار بود، عادل خان از سقوط روسیه تزاری در سال ۱۹۱۷ بسیار شادمان گردیده و در دولت جمهوری آذربایجان به معاونت وزارت امور خارجه انتخاب می گردد. عادل خان در تیرماه ۱۲۹۸ به سفارت جمهوری آذربایجان در ایران انتخاب می گردد. یک سال و نیم پس از این رویداد، عمر جمهوری آذربایجان اول به پایان رسیده و شوروی سرتاسر قفقاز را اشغال می کند، به دنبال این رویداد، اسماعیل خان برادر عادل خان از طرف روس ها (شوروی) کشته می

شود و عادل خان نیز در ایران مانده گار شده و در سازمان های اداری همچون، اداره فلاح، وزارت فوائد عامه و یا راه آهن خدمت می نماید عادل خان یکک ضد روس تمام عیار و دلبسته ، نیاکان خود، جوادخان و عباس میرزا و نیز دیگر شخصیت های مبارز ضد روس، چون شیخ شامیل داغستانی بود. عادل خان ایران را میهن مادری خود می دانست و به بزرگان تاریخ ایران عشق می ورزید و آنها را وجودهایی مقدس می شمارد. وی به آتیه ایران امیدوار بود و در این باره چنین ابراز داشته:

((هرچند ملت ایران از حیث تمدن در این چند قرن اخیر در حال وقفه بوده ، اما خوشبختانه استقلال چندین هزار ساله خود را حفظ نموده و فعلاً قابلیت ملت نجیب ایران برای طی نمودن راه تمدن، موجود است و به این جهت ایران باید زنده شمرده شود.))

عادل خان در جایی دیگر تصریح می کند:

((ایران دوباره مقام عالی خود را پیدا خواهد کرد.))

عادل خان زیاد خان آف در سال ۱۳۲۴ در استانبول فوت می کند، از وی سه کتاب به جای مانده است که یکی از آنها به نام ((طیران قلم)) در سال ۱۳۸۱ در تهران و به کوشش کاوه بیات به چاپ رسیده است.

قرباغ نامه ها؛ ایران گرائی جوادخان گنجه ای

دکتر حسین احمدی *

با مطالعه منابع دست اول درباره قرباغ - که اکثر آنها تاکنون در ایران منتشر نشده - شامل نوشته تاریخ قرباغ نوشته میرزا جمال جوانشیر قرباغی،^۱ تاریخ صافی نوشته میرزا یوسف قرباغی^۲، قرباغ نامه نوشته میرزا آدی گوزل بیگک،^۳ اوضاع سیاسی خان نشین قرباغ (۱۷۴۷-۱۸۰۵) نوشته احمد بیگک جوانشیر (به زبان روسی)، حکومت پناه خان و ابراهیم خان در ولایت قرباغ نوشته رضا قلی بیگک^۴ تاریخ جدید قرباغ نوشته میرزا رحیم فنا، کتاب تاریخ قرباغ میر مهدی خزایی، احوالات قرباغ نوشته بهارلی، شوشی شهری تاریخی نوشته حسن اخفا علی زاده، قرباغ ولایتی قدیم و جدید نوشته حسنعلی قراداغی و چند منبع دیگر در این زمینه از ایران گرائی جواد گنجه ای و خانواده اش حکایت دارد:

۱. قبل از روی کار آمدن نادرشاه، قرباغ در قلمرو خاندان زیاد اُغلی قاجار بود. نظر به تقابل نادرشاه با خاندان قاجار، وی ضمن خارج کردن

---

*. استادیار دانشگاه آزاد اسلامی واحد شهرضا.

1. این کتاب با تصحیح اینجانب در انتشارات وزارت خارجه در سال 1382 و 1384 دو بار چاپ شده است.

2. این کتاب در مراحل پایان چاپ در موسسه مطالعات تاریخ معاصر ایران قرار دارد.

3. قرباغ نامه در حال آماده سازی برای چاپ در موسسه مطالعات تاریخ معاصر ایران می باشد.

4. این نسخه در کتابی تحت عنوان سه رساله درباره قفقاز در موسسه مطالعات تاریخ معاصر ایران در سال 1384 چاپ شد.

قرباغ از قلمرو خاندان زیاد اُغلی، با اعطای القاب اشرافی، ملیکهای
خمسه را در قرباغ در جهت تصنیف خاندان زیاد اُغلی برکشید اما این
مساله منجر به رویارویی این خانواده با ایران و حتی نادر شاه نشد

۲. همکاری تنگاتنگ جوادخان گنجه ای با آقا محمدخان در دو دوره
حضور در قرباغ و تفلیس کاملاً جالب توجه می باشد.

۳. حضور سیسیانوف در قفقاز باعث هراس و وحشت اکثر خوانین و در
نتیجه امضای قراردادهای متعددی با فرمانده روس شد از آن جمله قرارداد
کورک چای بین ابراهیم خلیل خان جوانشیر حاکم قرباغ و سیسیانوف
فرمانده روسی گرجستان، اما جوادخان به عهدنامه ای در برابر روسها تن
در نداد.

۴. جوادخان اطلاع داشت که در تقابل با روسیه حکومت وی و موقعیت
خانوادگی اش به خطر خواهد افتاد اما جان خود را در دفاع از ایران از
دست داد.

۵. تقابل و همکاری با عناصر واگرا و همگرای با ایران جزو سیاستهای
اصولی و همیشگی جوادخان گنجه ای بود. درگیری با هراکلیوس حاکم
تفلیس و همکاری تنگاتنگ با ارمنیان رانده شده توسط ابراهیم خلیل خان
جوانشیر از دو نمونه بارز ایران گرائی وی محسوب می شود.

اقدامات

حوزه مطالعات سیاست خارجی

(گروههای خاورمیانه و مناطق همجوار ایران)

از دیماه ۸۳ تا مرداد ۸۶

زمان	موضوع سخنرانی	سخنران
دیماه ۱۳۸۳	نگاه نادرشاه افشار به قفقازیه	دکتر رضا شعبانی استاد دانشگاه
بهمن ۸۳	فراز و نشیب روابط ایران و جمهوری آذربایجان پس از فروپاشی	دکتر علیرضا بیگدلی سفیر سابق ایران در جمهوری آذربایجان
اسفند ۸۳	تلاقی استراتژیها در بحران قراباغ	آقای محمدفرهاد کلینی سفیر سابق ایران در ارمنستان
فروردین ۱۳۸۴	ترکان جوان در قفقاز	دکتر محمدتقی امامی خوئی استاد دانشگاه
اردیبهشت ۱۳۸۴	تالشان در جمهوری آذربایجان	دکتر حسین احمدی استاد دانشگاه
خرداد ۱۳۸۴	شروانشاهان، صفویه و عثمانی	دکتر رحیم رئیس نیا پژوهشگر و مورخ
مرداد ۱۳۸۴	برخورد صفویان و عثمانیان در قفقاز (۹۹۸-۹۸۶ق)	دکتر نصرالله صالحی استاد دانشگاه
شهریور ۱۳۸۴	قفقاز و سیاست امپراتور عثمانی	آقای علی پور صفر محقق و پژوهشگر

- ۱۳۸۴ مهرماه آقای مهرزاد طباطبایی
کارشناس ارشد مطالعات استراتژیک
بررسی تطبیق تغییر حاکمیت در قفقاز
(۲۰۰۵-۲۰۰۰)
- ۱۳۸۴ بهمن آقای مرتضی رحمانی موحد
رئیس اداره دوم مشترک المنافع وزارت
خارجہ
جایگاه ترکمنستان در منطقه و روابط با ایران
- ۱۳۸۴ اسفند آقای مجتبی دمیرچی
رئیس دبیرخانه دریای خزر وزارت خارجه
دریای خزر و رژیم حقوقی آن

- ۱۳۸۴ آبان همایش یک روزه ((مناقشه قراباغ))
- ۱۳۸۵ اردیبهشت همایش ((بررسی کتب تاریخی جمهوری آذربایجان (با تکیه بر کتب درسی))
- ۱۳۸۵ شهریور همایش ((بررسی تحولات جهان اسلام))
- ۱۳۸۵ مهرماه نشست تخصصی ((مسئله فلسطین و جهان اسلام))
- ۱۳۸۵ آبان همایش ((نوزایی مقاومت اسلامی در خاورمیانه (نگاهی به حماسه حزب الله))
- ۱۳۸۵ آذر همایش ((بررسی تحولات افغانستان (در یکصد سال اخیر))
- ۱۳۸۵ دیماه همایش بررسی جایگاه تالش شمالی در قفقاز
- ۱۳۸۵ بهمن همایش تأثیرات منطقه ای و بین المللی انقلاب اسلامی ایران
- ۱۳۸۶ خرداد همایش بررسی مسئله انسان شناسی فرهنگی در ایران
- ۱۳۸۶ تیر همایش عراق امروز؛ چالشها و چشم اندازها
- ۱۳۸۶ مرداد همایش بررسی حوادث سیاسی آذربایجان (۱۳۲۹-۱۳۲۰ش)